

Tubina Taago märgotus täambädse ao soolapuhkjist

Kae lk 2

Maratonaokiränik Valpri Liina

Kae lk 3

Kuimuudu 1960. aastil tiisikust tohtördödi

Kae lk 4

Kangro kirändüs- preemiä sai Koorti Erkki

Timahavadsõ Kangro Bernar-
di kirändüspreemiä sai Koorti
Erkki. Preemiä anti kiränigu-
lõ kolmõ keskaost kõnõlõva
seiklusraamadu iist: «Kätte-
maks Kirumpääl» (2018),
«Veritasu Tartus» (2019) ja
«Salakuulaja Vastseliinas»
(2020).

Kangro-preemiät and vällä
Võromaa arõnduskeskus ja
tuud anti vällä joba 32. kõr-
da. Preemiä pidolinõ kätte-
andminõ oll Kangro sünnü-
aastapääväl, 18. süküskuul
Vahtsõliina kandsi man, kon

Koorti Erkki.

Koorti Erkki kõnõl muu hul-
gan huviliidsilõ, kuimuudu tä
mõtõl vällä keskaigsõt Võro-
maad.

UL

Võrol tulõ Kreutzwaldi- konvõrents

Kuis opanu meid süümä 44
aastakka Võrol arstiammõit
pidänü Kreutzwaldi Friedrich
Reinhold? Mille huviti tedä
muinasao kalmõ ja liinamäe?
Kuis tä setosit ja tõisi vöõrit
rahvit eestlāisile tutvas tekk?
Kuis tetäs Lauluesä perändüst
opilaisilõ umatsõs Võro
Kreutzwaldi koolin? Naist ja
tõisist põnovist asost kõnõldas
29. rehekuul Võro instituui-
di kõrraldõdul konvõrentsil
«Kaeminõ Kreutzwaldi pääle
ristimõtsu iist saismisõ aol».

Timahavva sai 95 aastakka
Fr. R. Kreutzwaldi avvosamba
ja 80 aastakka majamuusõumi
vallalõtegemisest Võrol. Ees-
ti rahva innemuistsidõ juttõ
ilumusõst sai 155 aastakka ja
tävvelidse «Kalevipoja» sündü-

misest 160 aastakka. Tähtpäivi
tuulõn om tarvilinõ küsümüs,
kas eestlāisi kõgõ tunnõtump
rahvavalgustaja ja rahvuseposõ
luuja Kreutzwald inemiisile
täambädse pääväl kah huvvi
pakk. Taalõ püvvetāski vastust
saia märgotustalossõl, kon et-
tekandidõga astva üles arst ja
emeritdotsent Maseri Mai, ki-
rändüstiidlāne Mattheusõ Ave,
rahvaluulõtiidlāse Kalkuni And-
reas ja Arukasõ Madis, keeleuur-
ja Kalla Urmas, oppaja Leesalu
Raili ja Linnamäe Helena, keele-
ja veterinaartiidlāne Ernitsä Enn,
filosoofiaoppaja Parhomenko
Eduard ja elājakasvatustiidlāne
Petersoni Heldur.

Konvõrentsist saa ossa võtta
nii paiga pääl Võro instituudin
ku veebin. Ossasaamisõs om
vaia hinnāst 30. süküskuu pää-
väni kirja panda Võro instituui-
di kodolehe wi.ee pääl.

UL

Pildināütüs puiõst ja puhmõst. Kas sa tiāt, määntse omma mõtsiibu,
kitsõiibu ja soeiuibu? Tiit vaiht mõtsliivapuul, maavihapuul ja kuslapuul,
lõhmussõl ja pähnāl? Ku ei, sõs tulõ Võro instituudi alomadsõ kõrra saali
kaema Hiemäe Mari pildināütüst «Puul mõtsa». Pilt ja sõna ütenukuun avita-
sõ kõgõst parõмбаhe arvu saia. Nāütusel om kolm kiilt: ladina, eesti ja võro.

Nāütüse tegelāse omma Eesti mõtsun kasuja puu ja puhma. Mõnõ naist
olõ-õi nii hariligu, mõnõ omma jälki peris hariligu. Mõnõ omma üles joonist-
tõdu hāitsvālt, tõsõ süküsvārvēn; mõni puu om lehildā, mõnõl omma vilā
külēn. Nāütüsetüü omma vällä validu Mall Hiemäe «Vāike puu- ja pōõsaraa-
mat rahvapārimusest» (2020) jaos joonistõduidõ pilte hulgast.

Pildināütüs jāas vallalõ katõs kuus.

FASTRÕ MARIKO jutt ja pilt

Rosma liinavärehti pilt säetās kaemisõs vällä

RAHMANI JAN

Tarto ülikooli arheoloogii lõpõti Põlva küle all Rosma liinamäe 800 aastakka vana liinavärehti välläkaibmisõ. No plaanva nā tetā värehtist 3D-pildi ja tuu huviliidsilõ ülikooli kodolehe pääle kaemisõs vällä säadi.

«Väreht om olnu õigõ ah-
takõnõ – 1,65 miitret lag-
ja,» selef Tarto ülikooli ar-
heoloogiakabineti juhataja
Valgu Heiki minevā tõsõ-
pāāvā, kaibmisõ perāotsan.
«Paistus, et tuu tetti hirmsa
kipõga: matõrjaalis omma
olnu 10–11 cm läbimõõdu-
ga ridva, minka kāūgi küle
omma kindlustõdu. Om ka
vāhā jāmmbēbit, miā omma
sis noid ritvu kinni hoitnu.
Kõgõ all om tiikotus, kohe
pāāle omma sadanu tuki, ku
liin palli.»

Rosma liinamäe vall ja
väreht ehitedi arvada aastal
1223, ku eestlāse sākslaisi ja
taanlaisi vasta üles nõssi ja
terve Eestimaa (vällä arvat
Talliin) kõrras vabas sai.

Arheoloogii kaibva Valgu Heiki (sais takan) juhtmisõl Rosma liinavärehtit vallalõ.

Valgu Heiki selef, et läbi
liinavärehti olõ-i kāmüst
olnu: lõütā-es üttegi maaha
pudõnut asākõist, õnnõ mõnõ
suurõ sepānagla, minka vā-
reht olõ kokko lūūd. «Üttegi
ammunoolõ otsakõist kah es
lõvvā. Tuu tähendās, et lahin-
gus Rosma liinamāel es lāā,»

tāhend Valgu Heiki. «Taa liin
om vaivalt valmis saanu ja
sis maaha palanu. Kas sis om
kõrraga vainlasõlõ ala antu, et
umma rahvast hoita, ja jo sis
om kokku lepüt, et liin tulõ
kah maaha palota.»
Liinavärehti välläkaibmi-
sõ man lõvvi arheoloogii üte

ummamuudu asā: tii ala olõ
kaivõt lõks – vainlasõ olõssi
värehtist sisse murdõn õkva
suurtõ mulku sadanu.

3D-pilt tetās egäst kaibmisõ
kihist nikani ku põhāni vällä.
«Tuu pāālt saa nātā, kuis kõik
tuu vārk om maa seest vällä
tulnu,» selef Valgu Heiki.

RÜÜTLI AIRI PILT

Mālehtüspingi teivā pidolidsõlt vallalõ puukujomeistri Rattasepā Andres ja aastil 1988–2021 muusõummi juhtnu Tulviste Hele.

Mõnistõ muusõumi pikāaolidsõ juhi saiva nimelidse mālehtüspingi

**11. süküskuul tetti vallalõ
nimelidse mālehtüspingi ka-
tõlõ inneskidsele Mõnistõ
muusõumi juhilõ. Pingi saiva
muusõumi asõtāja ja edimāne
juhataja Lepā Alfred, kiā juhāt
muusõummi aastil 1948–
1963, ja Kengī Pauline, kiā oll
juhataja aastil 1969–1988.**

Lepā Alfred naās 1948. aas-
tagal rahvamaja mano muu-
sõummi luuma ja kōrās kok-
ko nii hulga põnovit asjo, et
1957. aastagal sai tuust esi-
tegevüsliigust muusõumist
riiklik muusõum. Kokko
kōrās Lepā Alfred 15 aastaga
joosul muusõummi alalõhoit-

misõs ja huviliidsilõ kaemi-
sõs 2850 eksponaati.

Kengi Pauliine kōrās muu-
sõummi viil 2000 asja mano
ja säādse kõrra majja ka
paprõmajandusõn. Nii sai asjo
kogost sāāne muusõum, nigu
riiglile perrā olõma piāt.

UL

Võrokeelitside koori- laulõ konkursilõ saadõti 40 laulu

Võrokeeline koorilauluvara om
kõvva tävvenenü: võrokeelit-
side koorilaulõ ja -sāādtingide
konkursilõ saadõti kokko 40
vahtsõt laulu.

Konkursi kuuluti Uma Pido
kõrraldaja vällä joba aasta alo-
stusõn ja ossavõtjil oll aigu
ummi laulõ saata pōimukuu
alostusõni. Täambädse om
hindajidõ kogo laulu üle kaenu
ja ār hinnanu. Mārdikuu alostu-
sõn, võro keele nādānil, peetās
konkursi avvohinnapito. Sāāl
andas parõmbidõ tõie luujilõ
kätte preemiā ja lauldas ette ka
parõмба laulu.

Kāū pühāpaiku pildivõistlus

Kooni 15. rehekuuni saa ossa
võtta timahavvatsõst pühāpai-
ku pildivõistlusõst, kohe oodō-
tas pāāvāpilte põlitsist luudusli-
gõst pühāpaigust.

Ligembāt teedüst saa võistlu-
sõ kodolehe hiis.ee/kuva/2021
pāālt.

UL

M Ä R G O T U S

*Kas helkävä naaratusõ ja ilosidõ asjo
pildi päält näütamisega või müvvä lubahuisi,
miä ei pruugi peris elon tõõs saia?*

Kootsitu elo

TEDRE HEIGO PILT

TUBINA TAAGO,
lavastaja

võrgu, miä and joba alostusõst pääle pallodõ tõisi iin kõva edumaa.

Opatõn tõisilõ elo kõrdaminemise salahuisi, tulõ arvo saia, et pallo olõnõs tan elon iks juhussõst ja vidämiseist, a noid ei saa mi kuigi kontrolli vai oppi. Mi kõigi strardipaku omma eri kavvõdusõn ja elo võikijuuskmindõ ei olõ ilmangi võrdnõ. Kas ei olõ vastutus-tundõlda müvvä läbi uma helkävä naaratusõ tõisilõ lubahuisi, miä ei pruugi peris elon tõõs saia?

Vai tulnu märki hoobis tuu pääle, kost lõüd meelekim-müse ja -rahu eräk kesk suurt luudust, kiä ei püvvä uman elon välläpaistuva ja rahalidsõ häädüse poolõ? Midä timä või meile opada?

Ei panõ sukugi imehtämä, et eestlase ku Euroopa vai esiki maailma üts usulõügemb rahvas omma esierälidselt vallalõ egäsugumadsõlõ soolapuhk-misõlõ. Näütuses edimädsen Eesti Vabariigin lätšiva hiro-mandi ja kaardimoori, ekstra-sensi, tõõkuulutaja ja meediu-mi nii pääletükjis kätte är, et näide tegemise tulli 1937. aastagal kogoni är keeldä.

Põnnõv om tuu, et asi naas peris käest är minemä sis, ku majanduskriis pääle tulf. 1933. aastagal pidi pedagoogikatiid-läne Elango Aleksander Tarto ülikoolin tuu kotsilõ loengu, kon tä ütelf: «Mille inemise laskva hinnäst mi hiromantõl är pettä? Kergeheuskjit meelütäs kimmäle seo salaperäline avvupaistõ, minka «tõõproh-veti» pruuvva hinnäst aolehti kuulutuisin reklaami. Pandas päähä turbani, sälgä «kassi-kullaga» tikitü mantly ja võe-tas avvunimes «prohvesri» – ja rahva petmine või pääle naada.

Üts tont käu müüdä Eestimaad. Tuu tondi nimi om elokoots. Tä kakk hinnäst eri nimmi taadõ, näütuses elostiilikoots, mõt-tõga elo koots, meelemuutmi-sõ koots, meistres saamisõ ja hindäst arvosaamisõ koots, õnnõlõgu elo koots, esihindä edendämise koots... Vai liht-sämpä ja «tasatsõmba» sõnaga ütelden: mõttõandja, sõnatark vai tiidlikkusõ meistre.

Seo vahtsõ trendi man pais-tus niimuudu, et pia egä küm-nes inemine om koots. Nii om pia ilmvõimalda vaiht tetä, kiä kõnõlõs midägi, miä om kullõ-mist väärt, ja kiä tegeles lihtsä-le ummi avvustajidõ ärtinistä-misega.

Kiä tuu elokoots sis om? Teedä om, et eestikeeline sõna *kootsing* tunnistõdi 2016. aastaga kõgõ jällembäs sõnas ehk sis jällesõnas. Ja seo jällesõna kõgõ lihtsamb internetist lõu-tü seletüs ütles, et koots om ti uma elo edesiminegi triinjä, kiä avitas teil kõgõ väikumba aoga jõuda punktist A punkti B.

Suurõlt jaolt nõsõsõ läbi sot-siaalmeediä elokootsina ette noorõ naasõ vannusõn 25–40, kinkal omma vällä pakku kol-mõ-, viie- vai säitsmepunkti-lidsõ paketi tuust, kuimuudu hää elo pääle saia. Tuu jaos kõrraldõdas nii massuliidsi koolituisi ku jagatas õkvaüle-kandõn massulda oppussõnno.

Oppusõga paistus inämbüi-si üten käüvät fantastilinõ ja kõrdalännü elo, miä näge vällä nigu maapäälne paradiis vai Vahitorni kaasõpilt, ja tuud näüdatäs uma kodolehe pääl ja sotsiaalmeediän egä küle päält. Neo inemise paistu ei kunagi vällä väsunü, nä näütäse ummi pilte ja videodõ pääl nii-üteldä õigõt eloviit üten nunnodõ latsi ja njummidõ meeluseläjidega, disainmajju vai -kortõridõga, pääväpaistõlidsõ keskkunna ja tävvelidselt ökošmöko eloviie-ga.

Näide sõnavaran kõrdusõ säändse märksõna nigu *üliäge*, *ülituus* ja *ülikõva*. Ütesõna-ga, kõik om suurõperäline ja lätt viil parõmbas! Kiä ei ta-has niimuudu ellä? Osta õnnõ koolituspakett vai viil parõmb – palka hindäle esihindä elo-koots, kiä avitas sul kõkkõ tuud saia. Muu hulgan väega väiku aoga.

A kuis saa üts nuur inemi-ne opada tuud, kuimuudu om õigõ ellä? Kas nii, et lugõ läbi unigu hindäavitamisõ opiraa-matit ja käü läbi mitmõ ägedä koolitusõ ja tuusa retriidi tõisi elokootsõ man?

Vai kas ei olõ iks nii, et peris elämise tarkust saa anda õnnõ kiäki, kiä om naanu hoitma hinnäst kavvõmbalõ ainõlidsõst ja paistuvast, näütuses mõtsan vai kooba seen elläv vana eräk? Kiäki, kinkalõ ei olõ elon üten antu hääd for-tuunat vai õnnõtähte, miä olõs paknu võimalusõ tetä miildü-vät ja kassu tuuvat tüüd, ellä ilosan ja turvalidsõn koton, toonu ello õigõ inemise ja niimuudu loonu säändse tugi-

Miä taa süks külh õigõlõ om?

Kats tutvat omma mullõ perämädsel aol kõnõlnu, et näide meelüsaastaag om süks. Ma ei olõ mõistnu tuu pääle midägi kosta. Saa arvo külh, et ku õdagu pikembäs ja pümmembäs lää-vä, sis om hää pliidi iin istu ja tuld kaia, a egäl aastaaol omma jo uma hää ja halva küle, nii et ma külh ei mõista ütte tõõsõst ettepoolõ säädi. Ummõhtõ pandõ tutvidõ jutt minno märgotama, miä taa süks sis õigõlõ om.

Jõudsõ uman mõttõn muidoki kirändüse mano. Benderi Ostap, mu meelüskirändüseteglane, kirof üte üüga valmis filmistsenaariumi ja lätš hummogu tuud kinomiihile maaha müümä. Kinomehe küsevä, kas tego om helü- vai tummfilmi-stsenaariumiga. Ja ütškõik, määnest muudu Bender näile vasta, es taheta stsenaariummi är osta. Aig olf nimelt sääne, et kino-studio es tii viil helüfilme, a es tii ka inämb tummfilme.

Sügüsega om sama lugu nigu Benderi filmiga. Kõovihtu inämb tetä ei saa, a luudõ kah viil tetä ei saa. Nii omgi taa paras aig pliidi iin istmisõs ja tulõ kaemisõs. Ilosat süks!

RAHMANI JAN,
Uma Lehe päätoimõndaja

UMALEHT

Tulõ vällä egä katõ nädäli takast neläpäävä.

Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro liin

E-post: info@umaleht.ee, tel 78 222 21

Kodoleht: umaleht.ee

Molovihk: facebook.com/umaleht

Päätoimõndaja: Jan Rahman, tel 56 922 841
jan@umaleht.ee

Abitoimõndaja: Kaile Kabun, info@umaleht.ee

Keeletoimõndaja: Laivi Org, laiviorg@gmail.com

Latsinuka toimõndaja: Mariko Faster,
latsinukk@umaleht.ee

Uma Lehe toimõndusõ kolleegium:

Tiia Allas, Külli Eichenbaum,
Aapo Ilves, Kaido Kama,
Ülle Kauksi, Rainer Kuuba,
Evar Saar.

Välläandja: SA Kultuurileht, kl.ee

Tellmine: Express Post AS, tellimine.ee, tel 617 7717

Tõsõ kundi otsast

Ettevõtja PINDMAA AIGAR märgo-tas tan ilmaasju pääle tsipa tõsõ nuka alt, ku hariilguilt kaema harinu oltas.

Sõimust ja võimust

Taa perämäne aig um minno kõvastõ juhtmisõ ja vastutami-sõ pääle mõtlõma pandnu.

Ma ei olõ vist elon niipalfo sõimada saanu ku nüüt sot-siaalmeediän. Iks väega halvu sõnnoga um sõimatu ja esiki üteldü, et parõmb olõs, ku Ku-bija hotell kinni lääs ja tulõs mõistlik umanik, kes lasõs inemiisi egäl aol sisse ja ei nõvvas määnestki koroonatõendit.

Tõsõlt puult saava kõvastõ võtta ka nuu, kiä millegiperäst hinnäst vaksiniirnü ei olõ. Ja sõimaja inämbüisi ei tunnõ noid, kedä sõimasõ, ei tiia, mille nä säändse valiku umma tennü.

Tuu vii mu mõttõ ao ja ütis-kunna juhtmisõ pääle. Olõ mõtlõnu, et juht um nigu peris-maalanõ matseetaga paksun võsun. Tä rago, tiid inämb-vähämb tsihti, a ei tiia täpsele, kohe vällä jõud. Ja noilõ, kiä ei olõ elon säänest asja kogõnu ja juhi olnu, tulõ andis anda: nä ei tiia, millest kõnõlõsõ.

Mi olõmi siä riiki ja ütis-kunda sündünü, tan umma pikä aoga vällä kujonu tava ja riigli. Ku mi olõmi nuu inemi-se, kes meid juhtva ja säädüisi

vällä andva, sinnä valinu, sis mi iks piäs täütmä noid kõr-alduisi, midä nä allapoolõ saatva. Ütskõik, kes sääļ juhi-kotussõ pääl um, täl umma iks hää kavatsusõ. Kiäki ei taha seod rahvast hukka saata. Olõ kimmäs, et mi juhtõ ja kõigi inemiisi suuv um, et elo lännü edesi ja kõik jäänü terves. Et kellelgi es lõppõnu mõni käu-mine kurvalt kalmuaia pääl.

Tuuperäst ma ei julgu võt-ta hindä pääle toda vastutust ja ka noid trahvisummasid, mis tuu iist tulnu, ku ma län-nü tõist tiid. Hotellindüsen um vällä tüütet silt, et tan um turvalinõ. Mi man saa tetä ka kiirtesti ja inemine, kiä um kavvõlt tulnu ja ei olõ sutsu kae sisse saanu, saa tan testi är tetä ja um mi majja oodõt. Ja kõik, kiä timäga kuun umma, saava tunda, et näide iist sais-tas ja näid hoitas.

Mu kadonu imä ütlemine olf, et ku tahat tõsõlõ midägi halvastõ üteldä, sis võta pa-rõmb vesi suuhtõ. Proovimi iks nätä hindä ümbre kõkkõ hääd. Tuu avitas elon edesi. Kaemi ilma läbi armastusõ, ärmi kaemi läbi viha ja sõimu. Hoiami tõnõtoist ja olõmi niise, kes meid juhtva ja säädüisi

Pulga Jaani mõtõlus

Puie takan om mõts

Mõtsa nägevä Eestin pia kõik, aoleht ja raadio ei lasõ tedä är unõta. Aga noid puid sääļ tii-veeren, noid ei panõ suurt kiä-ki tähele.

Olõmi hulk aigu elänü ega-sugutsiide kampaaniatõ sisen. Mu mälestüsen om alustusõn Lenin palgiga, säält olõmi jõudnu prügikoristusõ ja kun-nõ pästmise manu.

Muide, kunna ollõv kõik looduskaitisõ all. Ma ei olõ kostki avastanu trahvisummat, mia määrätäs kunna häõtäjäle. Ja kui mitmalõ sääne trahv om tettü? Mis tuu trahvirahaga tet-ti? Kui ei olõki trahvi määrätü, mis om sis tuu kaitsmise sisu? Kui palfu om kaivõtu kudõmis-lumpe, et kunnõl es ollu kevä-jält vaja üle tii minnä? Mitte ei näe säändse kaitsmise mõtõt.

Mõtsa kaitsmine tundus kah olõvat üts kampaania, ainult et tä om planeeritü pikembäs aos. Umbõs nii nigu fosforiidi-sõda. Kampaaniatõ varjun käü tegelikult tiivirist puie maha-võtmine. Ei olõ inämb vaia su-võl päävävarju, esi olõt süüdü, ku ei jõvva konditsioneeriga autot osta. Aga üllenpuul om meil kõik kõrran: meil om keskkonnaministri (vai ma essü tsipa?), looduskaitisõ valitsus jne. Kui vaja, sis põhjendadas kõik är. Ja kaugõltki mitte ainult looduskaitisõ vallan, aga tuu om tõnõ teema, millest edespidi.

Ildaaigu käve üle Eesti hädä-kisa, et meil ei olõki inämb suuri puid, et mis nüüd saa, tsirkõl ei olõ kohegi pessä tetä. Looduskaitisõmehe sellä-tivä ka är, määne puu tsirkõlõ kõgõ inämb passis. Edimäne olf vana lõhmus, täpselt sääne, nigu kasviva Vaabina puiestiil. Sääļ ei olõ inämb puiest jälge-gi, kannuki kaonu. Meil Eestin omgi nii, et targa mehe kõnõla-sõ, aga tegijä ütles, et las no kõ-nõlasõ, tuu näide ammõt. Mii tiimi tõisildõ. Ja tegevägi ja kiäki näidega eriti ei pahanda. Loodusõmeeste helü kohegi ei kosta, arvada tuuperäst nakas Fred Jüssi lindistämä loodu-sõ hindä hellü. Noid kullõldi parõmba meelega, kuna nuu kedägi isiklikult es süüdistä.

Fred om vanas jäänü ja ega-lõ poolõ inämb ei jõvva. Aga kiäki võinu naada lindistämä suuri puie surmaohet, inne ku käü mats ja maaühendüs. Kuis miildünü sääne helüplaat: «Varstu bussijaama lähkүн kasunu pedäjä surmaohet. Pedäjä tüveläbimõõt 40 sendimittret». Tüvepalk lätš langõtamise aigu pikuti poolõs, tuust vast laudu lõigada es saa. Ma tõi tuu näüte selle, et ma juhusli-kult kuuli tuud surmaohet ja mats, mis tulõf miilde Brež-nevi haudalaskmist.

Brežnevit mii es avvus-ta. Äkki olõs sääne helipltat pandnu meid vannu puid tsipa inämb avvustama.

*Kõik mis minul on öelda
on ainult see
pole tõde ja elu
on ainult tee
ma ei tea kust ta algab
kas algusest
temast mina siis räägin
ja valgusest*

*mis paistab all ja ülal
ja vahel ees
ja valust mida ei näe
sest see on sees
valu on valgus ise
ja valguse mõõt
ja tee tõde ja elu
ja rist ja mõök*

**Helüaida ja Uma Lehe
märgotuisi sari.**

Seo märgotus
sünnüs veebilehe
helüait.ee ja Uma Lehe
kuuntüün.
Taadsamma märgotust
saat kullõlda
autori esitüsen Helüaida
lehe pääl.

Maratonaokiränik Valpri Liina

RAHMANI JAN

Aokiränik. Niimuudu ütles hindä kotsilõ Valpri Liina, ku küssü, kiä timä om. Aolehe man tüüt Liina 42 aastat. Tuud aigu nimmas tä nalatamiisi maratonis. «Nafasuun» ja «hädüs» omma sõna, miä Valpri Liina kotsilõ häste passisõ. Nalla ja häd lähisaamist om 27. süküskuul 80aastadsõs saav Liina uman elon kõgõ tähtsäs pidänü.

Seon juubõlijutuajamisõn hüppämi Liina elost ja juhtumiiisist kõnõldõn üle aastakümnnide ja käänämi tsipa kõrvalõ kah.

1951

Liina pere eläs Võrol raudtiijaama lähkül. Imä om võtnu majapidämiste lehmä. Sugu-lasõ anni säänest nõvvu, et lehm piät iks olõma. Tuul aol võisõ liina veeren lehmä pitä ja 2. klassi lõpõtanu Liina saadõtas karja.

«Ütskõrd oll' sääne puulvihmanõ ilm, ma karjati Võrosuun turbakaivandusõ veere pääl lehmä. Tul' kõhna nuurmiis, välikarmaniga nigu sõvaeläsel vai brikatiiiril, näkk minno ja nakaš mättit pite mu poolõ astma. Vast tä mõni komsomolitegeläne oll'. Tul' mu mano, üteli, et korjas Korea sõa vasta allkirju, ja võtsõ umast välikarmanist vällä paprõ, kon es olõ viil üttegi allkirja. Kiruti sis sinnä ilusa käekiräga: Liina Laanekivi. Mis tuust edesi sai, ma ei tiia, a egäl juhul 1953. aastal Korea sõda är lõppi,» tulõtas Liina miilde umma pannust maailmarahu hääs.

1961

Liina om lõpõtanu keskkooli ja pruuvnu ülikuuli saia, a

RAHMANI JANI PILT

Valpri Liina tege ummi kirätõid arvuti takan täämbädse pääväni.

põrunu aolueksämil, kon küsti Kesk-Aasia revolutsioonilidsõ võitlusõ kotsilõ. Liina lätt tüüle Võro kerigukuuli pioneerijuhis. Tuul aastal avastõdas täl tiisikus ja täl tulõ naada haigõmajjo ja sanatooriummõ pite käümä. Tuust kõgõst kiro-tas Liina pikembält seo lehe neländä küle pääl.

1971

Vahepääl om Liina aolehe Tõõrahva Elu man tüüle naanu. Kirändüse- ja kultuurihuvilidsõ tüütärlatsõ soovif lehe mano tuul aol tunnõt aokiränik Urbaniku Leida, kinkalõ Liina ummi edimäidsi kirätõid julgu näüädä.

Kõvastõ om muutunu ka Liina eräelo. Tä om sanatooriumin tutvsa saanu Läänemaalt peri Valpri Einoga ja noorõ omma paari lännü. 1969. aastal om sündünü tütar Eve.

Aastal 1971 saa Liina aokiränige liidu kaudu vällä-

maalõ, Suumõ reisi. Tuust reisist omma meelen säändse imeasja, et pildimassinast tul' õkva pääle klõpsu valmis pilt vällä ja poodin oll' müvvä hulga sukkpükse ja muudsat mõsu. Noid sai tuu tsipa raha iist, miä reisilidsel oll' lubatu vaihta, kodo ütlen tuvva. Soomõ omgi jäänü ainumadsõs «kariigis», kohe Liina om reisinü.

1981

Pere om suurõmbas kasunu, 1973. aastal om sündünü poig Valdo. Liina opp Leningradi parteikoolin kaugoppõn aokirändüst (egän rajoonilehen pidi olõma parteilidsel haridusõga tüütäjä ja Liina oll' sis tuu, kiä ette tougati). Timäga samal aol opva säääl säändse tunnõdu inemise nigu Maki Toivo ja Talviku Mati. 40aastanõ Liina tund, et olnu vaia tüüst ja rabamisõst tsipa vahet pitä, a säänest võimalust ei tulõ.

pallo. Varatsõmpi kitvide artiklidõ asõmõl nõutas roh-kõmb sensatsiooni. Tõõrahva Elust om jo ammu saanu Võrumaa Teataja. Liina om säääl kultuuriaokiränik ja pruuv iks sõbraliidsi lehelukõ kirota.

Om sündünü tütretütär ja Liinast om saanu vanaimä.

2011

Liina pidä 2004. aastast pensionääripõlvõ, a egäsugumadsõ ütiskundligu tüü ei lasõ niisama passi. Tä saat mälehtüisi Eesti Rahva Muusõumilõ ja Eesti Kirändüsmuusõumilõ. «Joba 1970. aastil kõrraldi toimõndusõ man aokirändüse rahvaülikooli tegemiisi, 1990. aastidõ algusõn opsi Kreutzwaldi koolin aokirändüse alossit. 1994. aastast olõ Bernard Kangro auhinna hindamiskogun,» lugõ Liina väiku osa umist tegemiisist üles. «Olõ nõrga loomuga, ei mõista är üteldä. A kõik om laabunu,» löüd Liina.

Tä om läbi ao saatnu kaastõid mitmilõ lehile, säälhulgan Umalõ Lehele jutukõisi ja Tos-su Tilda pajatuisi.

2021

«Hummok algas tablettega ja päiv lõpõs tablettega... A niikavva, ku mu lähkün omma uma ja hää inemise, tunnõ hinnast häste. Tablettest parõmb om muidoki hää nali,» om Liina kimmäs.

Täämbädse ao kotsilõ omma Valpri Liinal üteldä säändse sõna: «Pallo olõnõs meist hindäst. Ku kimmäs om mi miil, kuimuudu tallitami, kuvõrd hoolimi tõisist inemiisist, umast keelest ja kultuurist. Küländ om noid, kes ei tunnõ hinnast uman riigin häste. Kohe om kaonu mi laulvast revolutsioonist peri ütتهoitminõ? Ei, sõbra, tülü ja tapõlus ei vii ellu edesi!»

Elomuutus

Vahtsõnõ kortõr ja vahtsõ naabri

Nigu ma joba mõnõ ao iist kiroti, osti ma hindäle Perile elämise. Ku maaklõriga kaeman käve, oll' kortõr müüblit täüs ja es olõ väega vikagi. A ku är osti ja pääle võtmidõ kättesaamist müübli är oll' viidü, oll' iks hull külh.

Niisäänest musta elämist ma viil kunagi elon es olõ nännü. Katõn tarõn olliva põrmandu pääl kassi siidmise järgse rõnga ja põrmand oll' muido kah must ja pindõ täüs. Kõõgin olliva kapi ja pliit nii musta, et ku ma harima naksi, jõud-sõ pääväga är mõskõ õnnõ üte kapikõsõ. Üte tarõ saina sehen oll' suur mulk, kost määndsegi elektrijuhtmõ vällä vahe. Tõnõ mulk oll' kõõgi ja sahvri vaihõl põrmandu sehen. Rõdu pääl oll' katõ paneeli vaihõlõ vähäkene vattu lastu ja ku tuul säältpuult puhksõ, oll' kõõgin väega kül. Kõõgi põrmandu ja paneeli vaihõ olliva kah kõik vallahõ.

Et ma sis naksi noid viko uma vanamuti tarkusõ perrä parandama.

Elektrik ühend sainast välän olõva juhtmõ valla. Ma leüds vana kallõndri, kost tõmbsi mitu ilosat lillipildiga lehte vällä ja kliipse mulgulõ pääle. Põrmandut küürse külh seebi- ja soodaviiga ja nühkse viil vesinikuga üle, a peris puhtas es lääki. Panni sis sinnä vaiba pääle. Kõõgi saina läm-mistämises panni vana vahtkummist madratsi ja teki vasta saina. Jäänü om viil kõõgi põrmand ja viirde liistu lüvvä, a prõlla mul näid ei olõ. Osa aknist om puust, nuu tulõva kah talvõs kinni kliipi.

Ku kõik är kraamsõ, sis sai joba parõmb. Õnnõs om egä ruumi vaihõl uss, mille saat kinni tõmmata, et läm-mind kokko hoita.

A naabritõga om mul ulli muudu vidänü. Ma ei olõki näide käest määnestki api pallõlnu, selle et olõ seni uma eloga esi toimõ tulnu, a nä õkvalt võtva mu avitamisõst vabatahtlikult ossa. Toova mullõ hoidussit ja muud häd ja parõmbat. Aiamaa, mis om kül mitu aastat harimada, nii et vöi üteldä hainamaa, oll' ütspäiv är niidetü. Täämbä lätsi aida ja naabrimiis parand mu vanna kasvumajja, a naanõ and mul-lõ tulbisibulit ja maaškasvõ. Olli nii üllätünü ja küsse, mille nä kõik aig minno avitasõ, ilma et ma olõssi pallõlnu. Tuu pääle ütliivä nä, et näile miildüs inemiisi avita. Et pallo inemise annõtasõ võõrilõgi, mille nä sis ei vöi minno avita.

Vot säändse suurõ süäme-ga inemise umma mu vahtsõ naabri.

Andku taivaesä näile häd tervüst ja pikkä ikä!

Priinime lugu

Rubriigin kõnõldas perekunnanimi periolõmisõst ja tähendüsist.

Kauksi

Seod nimme kand Eestin 46 inemist. Päämine tegünemise kotus om Vana-Antsla mõisa Kauksi külä. Säääl panti seo nimes ütlen Kauksi talun: peremehe Juhani perrele, timä vele Märdi perrele ja koolnu vanõmba vele Toomassõ poja Reinu perrele. Näide esä ja vanaesä oll' olnu Kauksi Keert (*Keerd, Kert*), 1736–1806.

Juhanist sai edespiten pere-miis Reidle külän, timä poja Hindrik ja Kaarli (*Karl*) lätsi elämä Viitinä valda. Märdi pere läts edimält Liinamäe valda ja sääält kohegi edesi, Reinu pere jäi Vanna-Antsladõ. Kiränik Kauksi Ülle, kinkal om täämbä, 23. süküskuul sünnüpäiv, om peri Viitinäle lännüst suguvõsa harust, Hindrik oll' tälle vanaesä vanavanaesä.

Kauksi talunimele alussõs olnu inemise lisanimi Vana-Antsla mõisa Urvastõ kihlkunna jaon om hüppä vana (väega vana). Joba 1592 om tan mainit

peremiist *Peter Caxi*. Säändsit vannu nimmi om ka muial Eestin, Kauksin Põlva kihlkunnan, Iisakun Peipsi veeren ja Tartumaal Kursi kihlkunnan. Viimäst om joba 1433 mainit ku *Caukes*. Ku võrrõlda nimega *Kaugu*, sõs tunnus Kauksi olõvat liitega lisanimi, umbõs: *Kaugussidõ hõimust peri. Kaugu jälleki om muistinõ õdagumeresoomõ inemisenimi *Kauko. Ega taa nimi midägi muud ei tähendä ku 'pikk', Kaugjärv om kah kuju poolõst pikk järv.

Mäksä mõisan Võnnu kihlkunnan panti Kauksi nimi talusulatsõlõ Hansulõ, a tä võeti är nekrutis ja nimi kuuli vällä. Hans oll' kuulunu ütте perekun-da Ähijärve Peebuga, kiä saigi priinimes *Ehijerv*. Kas Hans oll' Peebu lats, nigu kirotasõ hingelugõmisõ, vai ku sai tõsõ priinime, sõs innembi kasulats? Kas näil oll' määnegi kõüdüs Vana-Antslaga, kon Ähijärv jo om? Tuud es õnnõstu perrä uuri.

Eestistämisel võeti Kauksi nimme üts kõrd nime *Kaukes* asõmalõ Maidla vallan Virumaal. Priinimi Kaukes (49 kand-jat) om Maidla mõisa nimi, miä tulõ niisamatõ kotussõnimest Kauksi.

SAARÕ EVAR

Talossõ Veinimäe viinamaraaian. Moloraamatun vällä kuulutõt viinamarju korjamisõ talos Võromaal Kärgula külän Veinimäe maraaian meelüt minevä nädäli pühäpäävä hummogu kotost vällä 60–70 inemist. Kiä mõtõl, et pand ettevõtmisilõ ola ala viil varatsõil lõnuaol, tuu sai kääregä õnnõ tühält trenni tetä: kõik saak oll' tuus aos joba kastõ seen. A esiki nuu, kellel kiletunnõlidõ seen kasuvidõ marakasvõ külest inämb tsaukagil lõigata es olõ, saiva talgusuppi ja kogoni kohvi koo-giga, kõnõlõmalda marju ja Veinimäe talo juukõ mekmisest. Foto pääl tundva pääväpaistõst ja maraampsust häädmilt Osola külä naasõ Soonõ Maret ja Kerge Ene.

Veinimäe maraaria peremiis Šarini Roman vastas lahkõlõ kõigi huviliidsi küsumüisile ja andsõ suuvilõ näponäütit. Timä meelest võinu Võromaal säändsides kuntõ pääl, kon muu aia- vai põllukraam närbelemä jääs, tetä katsõt viinamarju kasvatamisõga. Umma seo aastaga saaki tä hääs kül es hinda: ilmaolo olli säändse, et mara tüksevä lahki minemä. Siski jõud timahavanõ saak arvada 1500–2000 veinipudõlihe, miä kandva nimme «Sulbi punane». Ku suurõmba mõttõ teos saava, saisi viinamaraaria kõrval mõnõ ao peräst ka veinimaja, nigu nä maraaidu man üle ilma küläliidsi vasta võtva ja kostitasõ.

Inemise tahtva väega värskin õhun tüüd tetä, ka umast vabast aost ja massulda. Tulõ õnnõ löüdä kõütvä tüü. Või-olla et kardokavõtutalossidõ asõmõl saami edespite perre, sõpru ja tutvõdõga kokko viinamarju korjamisõ talossõl.

KABUNA KAILE jutt ja pilt

URMI AILI

Kõgõst jääs perrä mälehtüs

VALPRI LIINA

Ol' 1961. aasta rehekuu neläs päiv. Ma olli saanu nätäl tagasi 20aastadsõs ja alustanu tuu süküs pääle keskkooli lõpõtamist umma tõist tüüaastat kerigukoolin (Võro 1. 8-klaslinõ kuul). Oppajidõ ruumin ol' saina pääl direktri nõvvõ: noil, kel käumäldä, röntgenin är kävvü ja sanitaarraamat kõrda aia.

Röntgenikabinet ol' Lee-geeni (parhilla Karja) uulitsan tiisikusõravila majan. Pümme ruumin kiiriga läbi valgustadõn uursõva minnu röntgenoloog Kume Enn ja pääarst Kongo Erich. Näide jutt ol' tasanõ, a ma sai arvu, et midägi om kõrrast är. Tull' vällä, et mul om kopsun plekk. Tiisikus! Kost ma taa tõvõ üles korssi, vot ei tiia. Tiisikust ol' pallo edimädse ja tõdõsõ ilmasõa vahel ja pääle tõist suurt sõta. Haigusõ tekütäjä vöi terve inemise kihän olla aastakümnit ja vällälõ päsõs tä sis, ku pisiläsele omma hää tingimusõ luudu. Haigusõ tekütäjä kutsutas Kochi kepikeses, selle et timä löüdse säksä arst Robert Koch 1882. aastal. Ma olõ sõaaignõ lats, üles kasunu vaesusõn. Arvada ol' mu saatõs sääne.

Perän kullõl tohtri minno ja küsse mu hindatundmisõ kotsilõ. Ütli, et kõvva kõhha ei olõ, õnnõ väsümüs ja õdagunõ väiku palavik. Kongo trüüstse minno: «Kopsupilt ei olõ sukugi nii halv. Rohtõga and asja paranda. Aigu lätt külh pallo.»

Pääle kolmõ kuud Võro tiisikusõravila latsiasakunnan (suurõn majan ol' remont) sai tuusigu Tartu sanatooriummi. Niipallo viil, et kõrra löüti mul Võro dispansõrin kah pisiläse. Õnnõs ütsainus kõrd.

Ol' 1962. aasta vahtsõ-aastakuu tõdõnõ päiv, ku ma liinaliniibussiga sõidi sanatooriummi Tartu vee- ren. Tiidse, et mu elo lätt sääl edesi tõistsugumadsõn kesk-

REIMANNI HILDEGARDI TSEHKENDÜS

kunnan ja tõisi riiglide perrä.

Tartu sanatooriumin elli ravialudsõ katõn majan. Suurõn valgõn kivimajan olli pääle palatidõ röntgen ja muu protsõduurõs tarviligu ruumi, all ka sõõgisaa, a tõdõsõ kõrra pääl tandsiti, näüdäti kinofilme ja kõrraldõdi muud meelelahutust. Trepist üles minnen olli koroonalavva, kon kõgõ löüdü mängjit ja päält-kaejit. Tõõnõ, väikumb maja ol' erälde ja naisi perält. Sääl ütõn suurõmban palatin elli ma tuusiguao lõpuni.

Üts mälehtüs püsüs kistumalda meelen. Suurõn majan ol' tandsuõdak. Tulli liinast, arvada et hüppelt – nii kutsuti sanatooriumist ilma lubalda vällä käumist. Tei paar tandsu ja naksi läbi pargi naisimajja minemä. Tandsusaali vallalidõsõst aknõst kandu mu kõrvu läbi lämmä keväjäõdagu Pär- gi Jüri laul «Rooma kitarr». Tundsõ, kuis kodoigätsüs täütse mu henge...

Kodo ma sai õigõ pia, a sanatooriummi tull' edaspite viil minnä. Pääle Tartut olli katõl suvõl Pühäjärvel, kõgõ pikembält – katõssa kuud –

Saarõmaal Sõmõral, katõl kõrral Taagõperän. Sääl lossin ol' 1922. aastal luud Eesti edimäne riiklik sanatoorium tiisikusõ tohtõrdamisõs. Mu aig mah- tu ütõdõisku aasta sisse. Ravvi tugõsi kõrralik süük, värski õhk ja illus luudus. Kõvva ol' är keelet alkoholi tarvitaminõ, essüjät uutsõ taasperi tuusik vai välläviskaminnõ.

Mälehtüisi ku lehti puun

Mälehtüse omma ku lehe puun, mis sügüse maaha satasõ. Üten mälehtäjidega võiva näide mälehtüse kah kaoma minnä. Kõkkõ nigunii ei jõvva, allpuul om väiku valik.

Kuis mi kolmõkõisi – balletitandsja Areni Väino, põra tunnõt ku «Õnnõ 13» Kristjan, ma ja üts vinne poiss – ravivõimlõmisõn Pühäjärve sanatooriumi tiiratu piten joosimi ja karglimi. Tõõnõ vahtsõnõ asi ol' tüüravi, mis lätõ edimäst kõrda käüki, ku Tartun olli, ja suurt uudist – kopsuhaigõ parki kraamman – ol' üles võtma tulnu Edasi piltnik. Õigõ tüüravi jäi mul Sõmõralõ, kon ma pia- aigu terve sanatooriumiao kanni uma ravikõrpusõ rahvalõ posti. Muidoki massulda.

Tartun võisõmi Vanõmuisõn kävvü, tuud võimalust pruuksõ ma kimmäle. Ülepää tei tuud, midä mõistsõ vai mis hindäle huvvi paksõ. Tei sainalehte, Sõmõral kõrraldi Kolla Ilmi luulõ-õdagu ja keväjä vastavõtmisõ üritüse. Mulkõ iinkujul teimi Taagõperän võrokõisi kokkutulõgi ja saimi umakeskin parõmbidõ tutvas.

Hinnan ol' esitegemine. Pühäjärvel teimiki näütemängu. Tükü päälkiri ol' «Õhtu pargis». Ma pidi olõma lihtsä hingega maatütrik, kedä liinapoiss mesitside sõnnuga meelütäs. Perän edimäst kokkosaamist üteli kultuurnik Loora, et vällätulõk tüküga om pia, nii et hafutagu mi esi kah. Lätõsi järve viirde, et löüdä kotus, kon rolli oppi. Mu lavaseldsiline arvas, et jääs niisama miilde. Tä ol' maapoiss Läänemaalt, kellel sälätakan kopsulõikus. Ma, kah vastapiten umalõ osalõ, liinatütrik. Mängse- mi vana pargivahi ja õdagu pargist läbi kävü seltskun- na luku uman sanatooriumin ja Lustiveren. Sis es mõista viil mõtõlda tuu pääle, et taa romantilinõ roll saa mullõ saatõslikus.

Tohtri Kongol ol' õigus. Aigu lätõ, a tiisikusõst sai ma vällälõ. Kurb muidoki, et ilusa nuurusõ-aasta kullu haigusõga maadõldõn. Ol' hirmu ja silmävett. A ei olõ halva ilma hääldä. Mul om pere, pallu häid sõpru-tutvit ni olnu meeleperäne tüü aolehen. Tõõnõpuul, iks tuu- sama maapoiss Läänemaalt, om mu kõrval truilt olnu 53 aastat. Üten olõmi vanas saanu, latsõ suurõs kasvatanu, tütrõtütrest tunnõmi rõõmu. Elämi viil – niikavva ku päivi om antu!

Jutt esi om mälehtüse mälehtüs, selle et tiisikusõ- ravi om põhaligult ümbre kõrraldõt. Vana haigõ kaosõ iist, vahtsit tulõ veidü pääle. Jäänü omma mõnõ haigõmaja ja kopsuarsti vastavõtõ.

Parm tsuskas

Nalapildiga tsuskas ütiskunda mõnõst hellembäst kotussõst Rõugõ Rebäse külä miis VARUSTINI ANDRES, tunnõt ka nimega PARM.

Tossu Tilda pajatus

Suur aovahe

Kats suvvõ tagasi ol' Pärnun EPA, parhilladsõ maaülikooli kursasõseldsiliidsi kokkutulõk. Sinnä tulti egäst Eestimaa nukast. Üts kursaveli kogoni Ameerikast. Tä ol' sääl osalinõ suurõn kinnisvaraarin.

Pido peeti kursasõsara kodo- majutusõn. Ja pido ol' äge. Süüdi ja juudi, lüüdi tandsu. Magama saadi pääle kesküüd. A hummogu olli kõik vahtsõst platsin. Pääle ameeriklasõ, kelle tarõst es kuulõ üttegi hellü.

Käüti mitu kõrd ussõ takan, iks vaikus. «Ütsaig naas selts- kund hirmsahe murõtama,» kõnõl Võrumaa naanõ, kes ol' kah kokkutulõkil.

Äkki tegi hindäle õdagu liiga? Topkat nõstõti sakõstõ – suurõ inemise, esi tiidvõ, mis tegevä. Hoit- ku, ku om är koolnu! Pääle viit- kümme mehe omma innegi lannü... Paar õrnõmba hingega kursasõsarat poef pisaragi.

Kell ol' mitu tunni pääle keskpäävõ, ku kaonu kursaveli umast tarõst vällä astõ. Tä üteli, et süüdü om suur aovahe – vähämbält säidse tunni. Ku Eestin hummogukohvi juvvas, om näil Ameerikan viil sükäv üü.

Nii lõppi kokkutulõk väiku hiitumisega. Lõpp hää, kõik hää. A miilde jääs tuu kokku- saaminõ kavvas aos.

TOSSU TILDA

Latsilõ

Vastus saada üte nädäli joosul meiliaadrõssi pääle latsinukk@umaleht.ee vai postiga: Uma Leht, Tartu 48, 65609 Võro.

Vastussõ mano panõ kirja uma nimi, vannus ja kimmähe ka postiaadrõs.

Vastajidõ vaihõl loositas vällä võrokeelitsit välläandit.

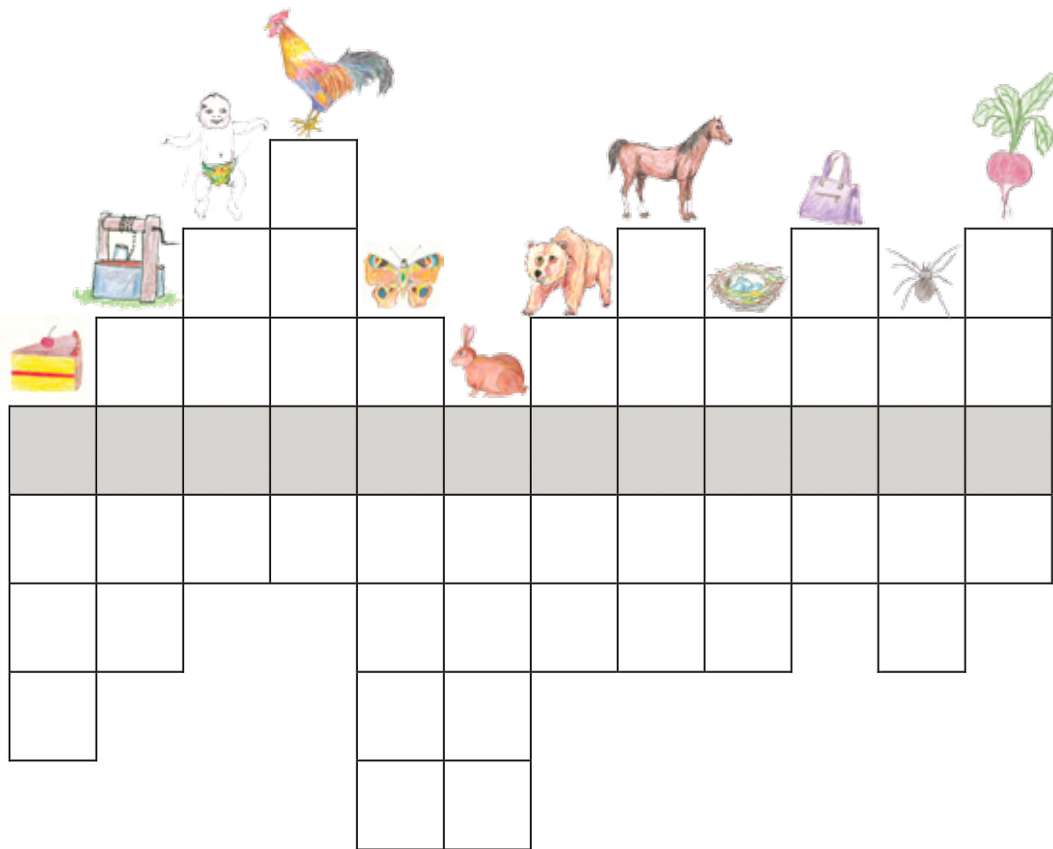
Latsinukka tugõva Võro instituut ja Võro selts VKKF.

Minevõ kõrra vastus:

TSIGA, HOPÕN, PINI, KASS, LAMMAS, LEHM ja kõik muu' kodoeläjä'.

Avvohinna saa PIUSI KASPAR (9) Niidsigu küläst.

Ku lahendat ristsõna är', saat teedä' kats puud, kiä ei aja' sügüse lehti maaha.

Muda Mari pajatus

Pensionieelikide raha kasuminõ

Ma kuuli raadiost, et osa eestläisi täütse kõvastõ riigi ja panku tengelpunga. Siiämaani mõtli, et rahvas tahtsõ selle pensioni- rahha är vällä võtta, et täl om viländ panku nuumamisõst.

A nüüd anniva mõnõ kipõstõ tuusama raha panku kätte tagasi. Tõdõsõ veivä uma raha kaupmiihi kätte. Ja hindäl iks olõ-i midägi, õnnõ häämiil tuust, et poodih sait julgõhe kaup valli ja es piä mu- rõhtama, kas rahha iks jakkus.

MUDA MARI

Telli Uma Leht!

tellimine.ee/umaleht

vai

tel 617 7717.